

Lördag 26 september 1981

Soldattorp och härbre gav dem en egen hembygdsgrd

Av Harald "Haldo" Ottosson

Makarna Rolf och Evy Otis i Viala har ett påtagligt intresse för att bevara det gamla. Därför är det med stor glädje som de efter många år och mycken möda kunnat förverkliga en gammal dröm — att sätta upp ett äkta soldattorp från Vingåkers Compani på sina ägor!

Inte bara det. Nästan knut i knut med det timrade torpet står ett 200-årigt härbre från Dalarna — en byggnadstyp som Rolf Otis alltid varit fängslad av och som han haft turen att få förvärva. Dessa båda byggnader smälter fint in i naturen invid den gamla Viala backe, och bättre grannar kunde ju inte Viala hembygdsgrd ha fått. Det är många besökare som tror att soldattorpet och härbret hör till hembygdsgrden.

När man ska flytta, rusta upp och bevara så här gamla byggnader får man gå fram med tålamod och omsorg. Det har verkligen Rolf Otis gjort. Med nästan pedantisk noggrannhet har han gripit sig an verket. Det är snart 20 år sedan han köpte det gamla soldattorpet på Brene ägor och minst 10 år har gått åt till att sätta upp det och inreda det.

Gammal stil

Exteriören har behållits till nära nog 100 procent. Därinne har man så långt det varit möjligt bevarat ursprunget men samtidigt sett till att torpet blivit funktionellt.

Den tidigare oinredda vinden har exempelvis blivit en rymlig ateljé. Tak och golv hade våd-

ret gått hårt åt och sådant har fått bytas.

Alltför långt har inte makarna Otis velat gå i modernisering. Soldattorpet har exempelvis ingen elektricitet och ska inte ha det heller.

Här ska fotogenlampan och den öppna spisen ge den rätta stämningen och i köket puttrar kaffepannan på vedspisen under en öppen spiselkåpa.

Där detaljer måst bytas ut har ersättningen valts med omsorg.

Ett par vackra och till träet renslipade garderobsdörrar på vinden kommer från det rivna Sjöholms slott. En stillig järnkamin har tillhört Rolfs farfar. En lång och mycket användbar bänk i ateljén har varit botten i höskrin-
dan hos Bertil Andersson i Vads-
holm.

Evy Otis sätter på kaffepannan i torparköket.

härbrén och därför är det i Viala en raritet för våra trakter.

Vingåkersknektar

Soldattorpets röda timmervägar rymmer mycken Vingåkershistoria. Tänk om de kunde tala, ja, tänk om alla de människor som levt därinne kunde återuppstå! Det skulle bli ett talrikt och färgstarkt galleri, trots att deras vardag säkert för det mesta var grå och fylld av kamp för att överleva.

Då finge vi träffa de karlar som ställde in sig i ledet på Malmahed som representanter för Brene rote med n:o 193 i Wingåkers Compagni. Det var knektar med namn som Bredberg, Brenner, Bränn, Slut, Setterberg, Brandt och Medin.

En extra rad. . .

De flesta av dem hade stora familjer, och husförhållsböckerna visar att det i Brene soldattorp Harbacken oftast dessutom bodde ytterligare folk som inhyses. Hur utrymmet kunde räcka till åt alla är idag en gåta.

En del av soldaterna har bevärats med någon extra rad i kyrkboken, exempelvis Lars Brenner (1732—1809). "Han kan ej läsa i bok men blev vidunderligt förständig" har prästen skrivit.

Denne Lars Brenner gifte sig 70 år gammal med en 47 år yngre kvinna vid namn Kerstin Persdotter och fick med henne två barn. Så nog var det tåga i de gamla Vingåkersknektarna.

Klok gumma

En efterföljare hette Erik Brandt. Han bodde i Harbacken på 1860-talet och om honom berättas att han fick plikta för olovlig brännvinsförsäljning, fylleri och svordom!

Går man utanför arkiven finns det en och annan muntlig berättelse knuten till Harbacken. Där ska exempelvis ha bott en av Vingåkers kloka gummor, en kvinna som bland annat anlitades för att bota kreatur. Kor med juverinflammation kurerade hon genom att le dem över en myrstack!

Stod öde

Kommer man in i modern tid, sedan indelningsverket upphört, bodde det också folk i Harbacken, bland annat David Widén och senare en man vid namn Gustav Adolf Ingvar Nilsson. Torpet låg på skogen mellan Låppevägen och Brene och kunde nås från båda håll.

Rolf Otis köpte det för ett 20-tal år sedan, när det stod öde och redan hunnit bli rätt förfallet. Det var mycket jobb med att plocka ner det och ännu mer att restaurera det och återuppbbygga det på ny plats.

Därför är det så mycket roligare att nu kunna skåda resultatet.

En fin insats

Många av bygdens soldattorp är borta, men Harbacken har räddats.

Det är en insats av kulturhistoriskt värde, men en insats som Rolf och Evy Otis gjort med största glädje. De är måna om våra gamla traditioner och Harbacken ger dem nu möjligheter att uppleva något av våra förfäders miljö.

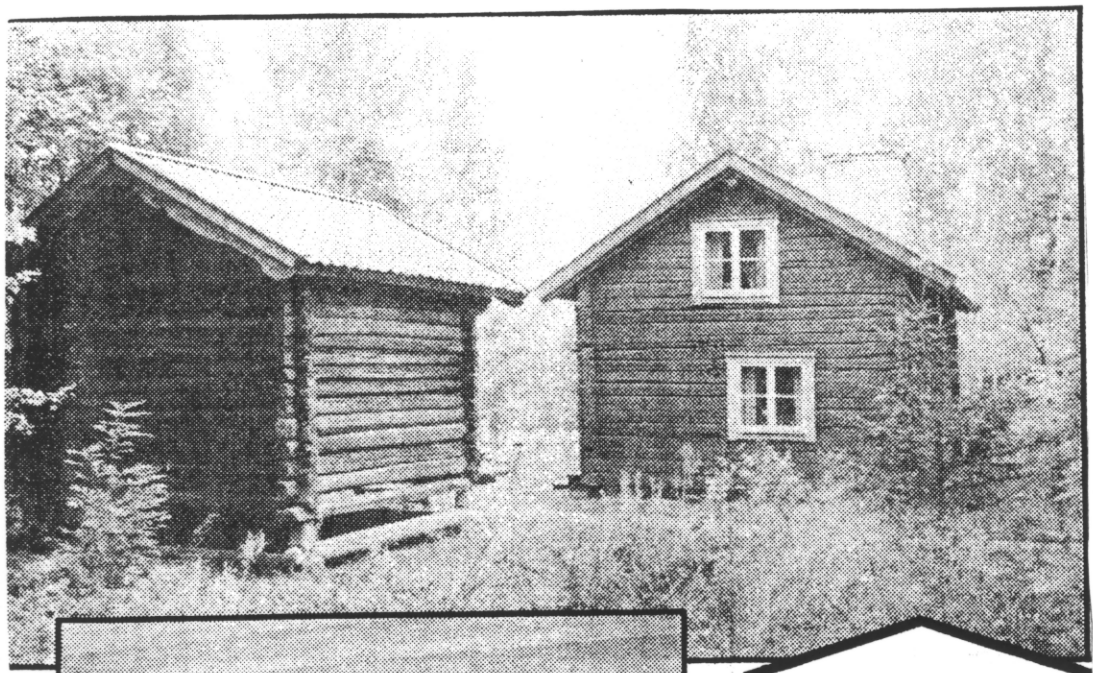
Brene soldattorp har blivit en tillflykt för mysiga kvällar i fotogenlampans sken men också för konstnärligt skapande. Det kommer att användas flitigt, så eventuella hyresgäster behöver inte göra sig besvär. . .

Dala-härbre

De flesta föremålen har sin historia. Så är det också ute i härbret, som ska bli ett litet museum så småningom. Byggnaden plockades ner bit för bit i Bergkariås utanför Mora. Stockarna märktes upp och drevades på riktigt sätt med blöt mossa innan de fogades samman med dymlingar.

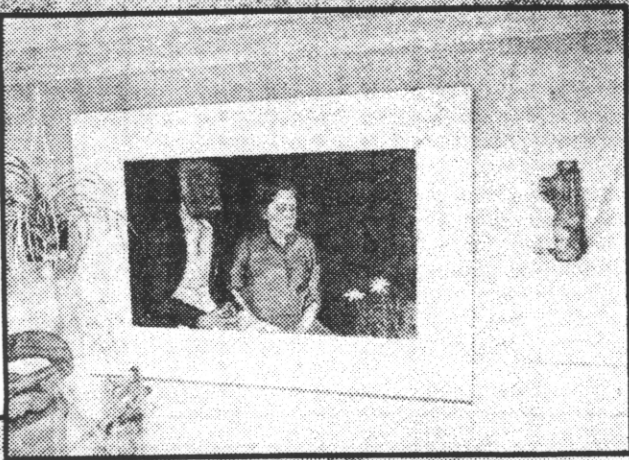
Det äldsta på hela härbret är förmodligen läset, som kännare bedömt vara minst 250 år. Det är en sinnrik konstruktion med hela sju "knyck" och fungerar fortfarande.

Det är numera sällsynt att dalkarlarna släpper ifrån sig sina

*Soldattorpets och här-
bret vid Viala smälter fint
in i miljön nära hem-
bygdsgården.*

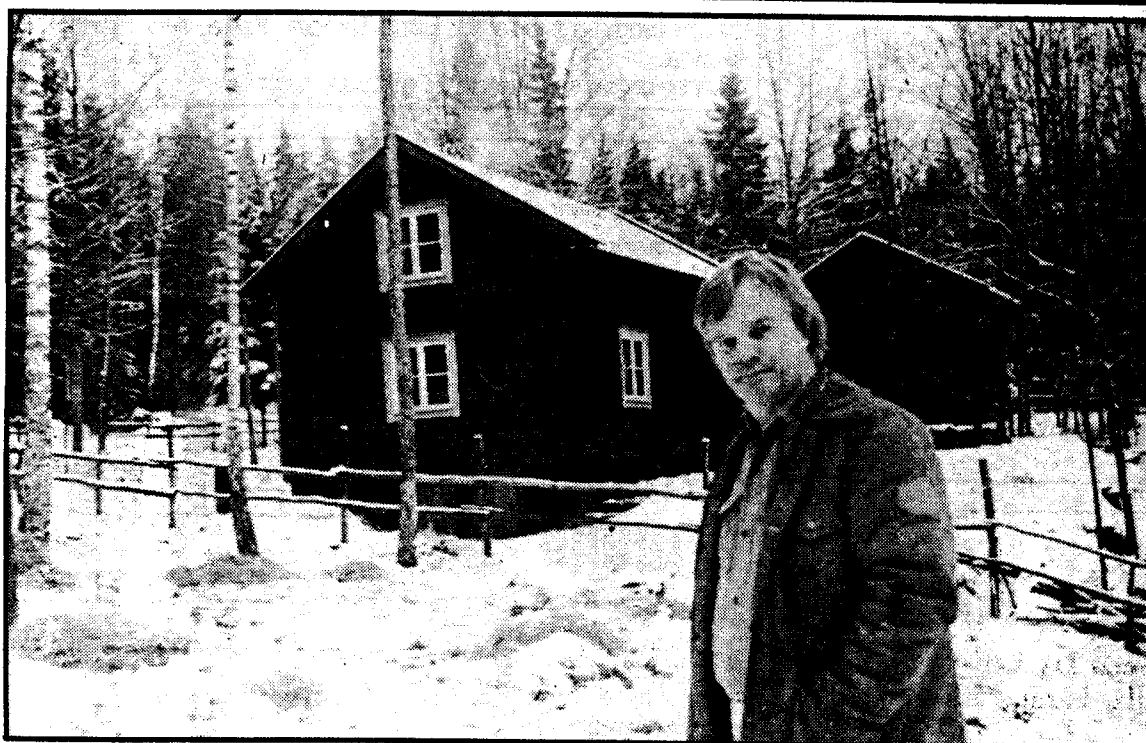
*I soldattorpets hänger en
pampig tavla av Rolf
Otis, föreställande hans
morfar och mormor Erik
och Hilda Larsson.*

*Visst blev det en fin
ateljé på soldattorpets
vind! Här ska Rolf Otis
ägna sig åt måleri.*

Soldattorp och dalahärbre hembygdsidyll i Vingåker

□ Ett osedvanligt mått av energi och entusiasm är Rolf Otis i Viala, Vingåker, försedd med. Sedan han byggt om och byggt ut mangårdsbyggnaden Hagäng- en, renoverat gårdens ut- hus och inrett dem för andra ändamål slog han och hans maka Evy sig på lite privat övrig hembygds- vård.

□ Av en händelse kom han över det gamla soldattorpet Harbacken i Brene, V Ving- åker, och eftersom han hade en bit lämplig hag- mark flyttade han dit torp- stugan och inredde i den en präktig gammaldags stil.

□ Emellertid tyckte Rolf Otis att stugan låg lite en- sam ut i backen där den låg, och lyckades skaffa ett gammaldags Dalahärbre, märkte ned detsamma och återuppförde det bredvid soldattorpet. Slutresultatet blev en ögonfägnande idyll i den sörmländska sommar- hagen – fast när bilden togs föll novembersnön tät och blöt.

□ Ibland kan man göra rätt mycket av nästan ingen- ting – i varje fall om man har den s.k. blicken för vä- sentligheterna i sammanhangen. Då kan man skapa någonting bestående av det som "inte fanns" – de- har i alla fall reklammannen Rolf Otis i Viala, Ving- åker, gjort. Han och hans maka Evy skapade en un- derbar liten "hembygdsidyll" av en onyttig lövskogs- backe invid gården Hagnäset. Det här kostat tid- pengar, planering och en aldrig sinande entusiasm.

- Men det har det varit värt, säger makarna Otis. Nu har vi snart fått det som vi drömt om att det skulle vara.

Hur det började?

Ja - det var helt enkelt så att de en gång - båda är f.ö. födda i Vingåker - efter en del irrfärder ute i stora världen beslöt sig för att återvända till hembygden. Det fanns ett litet torp till salu i Viala, och detta förvärvade makarna Otis 1958. Efterhand köpte man till granngården Hagnäset och slog ihop de båda gårdarna; året var 1965.

Efter moget övervägande beslutade makarna Otis att rusta upp gården, och efter ett par år av renovering och utbyggnad var mangårdsbyggnaden färdig - en utomordentligt trivsam liten bop-lats i pietetsfullt ålderdomlig stil.

Allt det där, säger Rolf Otis, gav näring åt ett gryende hembygdsintresse, och eftersom det fanns ett hörn av gårdsarealen som borde kunna användas till något annat än bara bete för gårdens hästar, så började Rolf förverkliga en idé: att skaffa sig ett litet hembygdsreservat rent av.

I Brene i Västra Vingåker fanns knekttorpet Harbacken till salu, och i början av 1960-talet köpte han in det, märkte ner det och flyttade över timret till Hagnäset i Viala. Sedan vidtog arbetet med återuppbyggnaden, inredningen och den vidare planeringen. Det blev ett jät-tearbete, som Rolf mestadels utförde själv eller med hjälp av familjen, men omsider var allting klart och där fanns det gamla knekttorpet på sin nya plats, restaurerat och totalt inlemmat i lövskogsmiljön i backsluttningen. Inomhus hade Rolf inrett storstuga med öppen spis, ett litet kök och en vindlande vindstrappa upp under taket en ateljé för sina konstnärliga utsvävningar och ett väv- och syrum för maken Evy - men inte nog med det: också början till ett privat museum av gamla föremål.

- Men museet är bara en blygsam början, säger Rolf. Det börjar bli ont om gamla föremål.

1700-talstorpet såg dock lite ensamt och övergivet ut i backsluttningen, tyckte Rolf. Det borde vara någon slags pendang - ett uthus av något slag; det fanns väl alltid uthus till de gamla sol-

Det här gamla pittoreska härbret har makarna Otis återuppfört hemma vid Hagnäset precis som det en gång stod uppe i Bergkarlsås invid Mora. Bara låset - dock icke hänglåset som är en modern industriprodukt - är ett mästerverk av gammaldags smideskonst. Det låses bl.a. med inte mindre än sju slag av nyckeln.

dattorpen, filosoferade han.

Och i Bergkarlsås utanför Mora kom han och maken Evy över ett präktigt gammalt härbre av äkta knuttimrat Dalavirke, anfrätt av väder och vind men helt intakt. Efter en del förhandlingar med ägaren, en konservativ gammal dalman med sinne för traditionens krav, lyckades Rolf och Evy förvärva härbret och märkte ned timret och den spartanska inredningen, varpå huset transporterades till Viala. Sommaren 1979 var bygget färdigt och det smalt faktiskt alldeles förträffligt in i miljön, och ingen som ser de gamla husen nu kan ens gissa att härbret är en importvara från annan ort.

- Ja, nu får det väl vara ett tag, säger Rolf. Det är klart att vi kan önska oss en del saker till, men nu måste vi nog slicka såren ett tag och liksom konsolidera ställningarna. Jag är glad att vi kommit så här långt i våra planer. Det är skönt att kunna hedra fädrens minne påtagligt.

Vad Rolf vet om det gamla knekttorpets historia?

Ja, via kyrkböcker och andra handlingar i de kyrkliga arkiven har Rolf kunnat följa torpinvånarnas öden till en del, åtminstone årtalsmässigt. Torpet är byggt 1771 och ägdes av Viks rote,

samt var byggt vid Brene i V. Vingåker. Den förste kände invånaren var soldaten Bredberg, som var född 1745 och som bebodde torpet mellan 1780 och 1782. Han var gift med Magda Hellman, född 1744, och med henne hade han sex barn.

Näste man på torpet var soldaten Anders Bredberg, som var född 1761 i Skedevi. Hans maka hette Kerstin Jonsdotter, och hon dog 1792. Utan hustrun kunde dock inte en knekt klara varken tjänst eller familj och härnäst äktade han Kerstin Olsdotter, som var född 1760 - men därmed försvinner familjen Bredberg ur hävder-na. Bredberg hade dock torpet till 1795.

Åren mellan 1795 och 1809 beboddes soldattorpet Harbacken av Lars Brenna, som var född 1732 i Länna och död 1809. Han var - kanske - gammal förhärdad ungkarl, för han gifte sig inte förrän han var över 70 år med Kerstin Persdotter, som var född i Vingåker 1779. Åldersskillnaden mellan makarna var hela 47 år - men det hindrade inte att Kerstin skänkte Lars Brenna två döttrar, Kerstin, född 1804, och Britta, född 1807. Själv dog han 1809.

Om Lars Brenna kan läsas: - Kan ej läsa i bok men blev vidunderligt förständig.

Efter ett intensivt letande i kyrkböcker och andra gamla handlingar har makarna Rolf och Evy Otis dokumenterat boendeförhållandena i det gamla soldattorpet. Det är trots knapphändigheterna i uppgifterna en fängslande läsning om nämn och data från ett par hundra år tillbaka.

Sen fortsätter raden av soldater och deras familjer fram till 1831, då Erik Hult trädde till torpet och hade det till 1842. Han var född 1806 i Julita och gift med Kerstin Olsdotter, född 1805. I familjen fanns tre söner och en dotter, men dottern Stina-Lotta och sonen Anders Gustaf dog med bara ett par dagars mellanrum, drabbade av rödsot, en epidemi som grasserade i bygden vid den tiden. Stina-Lotta var 4 år och Anders Gustaf 1 år.

Året 1861

och en okänd tid framåt bodde där Erik Brandt som var född 1836 i Vingåker. Erik Brandt flyttade in den 14 april 1861 i torpet tillsammans med sin syster Ingrid Larsdotter och på torpet bodde också pigan Lotta Olsdotter, född 1842 och hennes oäkta son Johan August, född 1867.

Erik Brandt gifte sig emellertid annandag jul 1861 med Helena Maria Kellgren, som var född i Grythyttan 1827. Med henne fick han fyra

barn, två döttrar och två söner.

Om Erik Brandt kan läsas: - 1860 pliktat för olovlig brännvinsförsäljning, fylleri och svordom.

- Ja, så där kan man följa ödena i och omkring det gamla soldattorpet, säger Rolf Otis. Det är mer än fängslande att tänka sig tillbaka till dessa dagar, när allting var så annorlunda mot i dag - levnadsvillkor, tänkesätt och vanor. Än mera fängslande blir det när man så bokstavligt kan läsa sig tillbaka till denna tid; gamla kyrkböcker är en ovärderlig källa till släkt- och hembygdsforskning.

- Det är bara fara värt att man tappar kontakten med verkligheten när man sysslar med sådan här verksamhet, tillägger Rolf Otis. Tyvärr är det ju så att man också måste sörja för egna och familjens timliga behov och då måste man ibland nästan göra våld på sina böjelser för - törs man säga - improduktiv hobbyverksamhet. Så problemet är att kombinera det nyttiga med det nöjsamma...

Evert Hallin